

bola závažným predstupňom pri formovaní dialektického materializmu. Kľúčové pojmy Heglovej metódy: totalita, protirečenie, vývin umožnili, i keď v idealisticky pristrihnutej podobe, priblížiť sa k dialektickému chápaniu času, priestoru, pohybu. Heglova analýza organizmu, vzťahu medzi organizmom a prostredím ďaleko predbehla vývin špeciálnych vied o živjej prírode; a vlastne až vývin modernej biológie ozrejmil prenikavosť jeho pohľadu. Heglov príspevok k teórii organizmu môže byť príkladom plodnosti a oprávnenosti filozofickej analýzy problémov prírodných vied.

Snahou autorov zborníka bolo ukázať, že Heglova myšlienka je živá a inšpirujúca i dnes, že výrazne ovplyvňuje náš svetonázor. V hrubých črtách sa im tento zámer podarilo realizovať. Len v hru-

bých črtách, pretože svieže a efektívne postrehy sú na mnohých miestach neutralizované monotónnosťou, spôsobenou nedostatočnou súhrou medzi prispievateľmi. Všetci do úmoru kritizujú Heglov idealizmus, jeho systém. Dnes, po toľkých rokoch existencie marxizmu si sotva možno predstaviť nudnejšiu zábavu. Nemožno povedať, že by tento zborník adekvátne reprezentoval stav súčasného marxistického skúmania Heglovej filozofie. Už nie je potrebné ozrejmovať kontúry tohto systému ako celku. Bolo by záslužné venovať viac pozornosti Engelsovmu postrehu, že Hegel napriek tomu, že jeho myslenie bolo zošňurované systémom, „rozvinul také bohatstvo myšlienok, ktoré nás ešte i dnes udivuje“.

František Novosád

TRADÍCIE EURÓPSKEHO HUMANIZMU

Dejiny antropocentrických názorov a teórií európskej kultúry sú, či už priamo alebo nepriamo, dejinami európskeho humanizmu. Nech máme na mysli ktorýkoľvek antropocentrický myšlienkový prúd, vždy sme svedkami silného záujmu človeka o seba, o svoj rozvoj a zdokonaľovanie, o celý svet hodnôt, ktoré sám formuloval a vytvoril vedomou, intelektuálnou činnosťou. Pretože myšlienka humanizmu bola a je vždy silne podmienená aj spoločensko-sociálnym faktorom, kríza istého historického obdobia bola a je krízou príslušného humanizmu. Príkladom nám môže byť naše storočie, ktoré sa už toľkokrát zmietalo v rôznych barbarských útokoch a hnutiach. Z tohto hľadiska je neustále vracanie sa k otázkam humanizmu nesmierne dôležité. Význam humanizmu pre náš vek je daný aj možnosťou stať sa istou formou dorozumenia medzi národmi v dnešnom antagonisticky rozde-

lenom svete. Azda práve toto boli príčiny, prečo Alicja a Janusz Kuczyńskovci venovali svoju knihu¹ problematike humanizmu. Aj keď originál knihy je staršieho dáta (Varšava 1966), jej súčasné české vydanie iste vo veľkej miere prispeje k ďalšiemu marxistickému vysvetleniu a zdôvodneniu tejto zložitej a veľmi rozsiahlej otázky.

Hneď na začiatku treba zdôrazniť, že autorom vôbec nešlo o komplexne ucelený a všeobecne vyčerpávajúci pohľad na problém humanizmu, i keď stručný názov knihy by mohol takto informovať. Alicja a Janusz Kuczyńskovci predkladajú čitateľovi ideu humanizmu prejavujúcu sa predovšetkým v kultúrnej a umeleckej forme, v kultúrnych a umeleckých prúdoch, historicky limitovaných renesanciou a súčasnosťou. Takýto čiastočný a diferencovaný prístup autorov k otázke humanizmu pomohol im hlbšie a citlivejšie sa zmoc-

¹ KUCZYŃSKA, A., KUCZYŃSKI, J.: Humanizmus, Praha 1972, s. 151.

niť skúmaného problému. Historiografické delenie problému vyústilo do akýchsi troch etáp — kapitol knihy, ktoré na seba logicky nadväzujú: *Renesančné kritériá hodnotenia človeka, Kríza meštiackeho humanizmu a Predpoklady a rozvoj socialistického humanizmu*, s jednotlivými podkapitolami a stafami.

Úvodná kapitola svojím názvom *Problém humanizmu* signalizuje, že prv ako autori začali analyzovať jednotlivé humanistické koncepcie, museli sa vyrovnávať, aspoň čiastočne, s problematikou humanizmu vôbec, s jeho ponímaním a s názormi na túto ideu, jej genézu a vývoj, ako aj so zložitou a rôznorodou terminológiou, ktorá ju sprevádza. Napríklad problém definície humanizmu dokazuje, že ide skutočne o veľmi zložité otázky. Snáh o definovanie tohto javu bolo nesmierne veľa. „V prevažnej väčšine sú to definície veľmi všeobecné, zostierajúce temer všetky rozdiely a zahrnujúce príliš veľký počet javov a postojov“ (s. 12). Sami autori konštatujú, že humanizmus v tradičnom a všeobecne prijatom význame sa vyznačuje eklektickou všeobecnosťou. Po veľmi plodných úvahách na úvodných stránkach knihy prijímajú autori definíciu humanizmu, ktorá vychádza z marxizmu a jeho filozofickej tradície. Podľa tejto definície „humanizmus je myšlienkový prúd, ktorému je človek najvyššou hodnotou na svete, ktorého cieľom je plný rozvoj ľudskej bytosti“ (s. 15). Aby však zamedzili prílišnú všeobecnosť tejto definície, poľskí filozofi tvrdia, že vždy treba začať s historickou a štruktúrnou rekonštrukciou určitého druhu humanizmu. Alicja a Janusz Kuczyńskovci začínajú renesančným humanizmom, renesančným chápaním človeka.

Mnohoznačnosť pojmu humanizmus ich núti rozlíšiť základné významy, v spojitosti ktorých sa definícia renesančného humanizmu najviac používa. Rozlišujú tieto jeho typy: kulturologický, filozofický, politický, náboženský radikálny, náboženský umiernený a ideologický typ. Prostredníctvom týchto jednotlivých typov sa auto-

ri pokúšajú zmocniť sa problematiky renesančného humanizmu. Pritom zdôrazňujú najmä ideologické poňatie humanizmu, cez ktoré určujú pre renesanciu charakteristický svetonázor, stavajúci do stredu svojho intelektuálneho a morálneho horizontu človeka a jeho úplné pozemské záležitosti.

Áké sú základné renesančné kritériá hodnotenia človeka? Základnými prvkami a meradlami spoločenského postavenia človeka tejto doby — podľa autorov — boli peniaze (najmä v ranej renesancii v prostredí strednej buržoázie), čas a vzdelanie. Pritom vzdelanie — hlavný záujem sa sústreďoval na archeologické a literárne dedičstvo antiky — zo dňa na deň sa stávalo závažnejšou hodnotou a neskôr mohlo renesančnému človeku zabezpečiť aj spoločenské uznanie. Problém tvorivej sily človeka, ktorá podľa Danteho určuje hodnotu každého činu človeka, teoreticky sa rozpracoval v novoplatónskej akadémii a v učení Ficína vyústil do estetického hodnotenia javov a konania ľudí. Možno len súhlasiť so zovšeobecnením autorov: „Autonómia človeka sa týka hlavne umeleckej činnosti; človek ako tvorca je nezávislý a podobá sa bohu“ (s. 35). V súvislosti s touto autonómiou človeka sa vysvetľoval aj vzťah človeka k spoločnosti. Človek sa nechápal ako člen spoločnosti, ale ako individuálna bytosť. Aj napriek tejto individualite vytvárala sa tu duchovná spoločnosť: spoločenstvo múdrych humanistov, básnikov, umelcov. Autori knihy akcentujú predovšetkým myšlienku, že takéto spoločenstvá presahovali rámec štátnych hraníc, ako aj stavovské priehrady, čo je veľmi zaujímavé (s. 53).

Domnievame sa, že môžeme celkom oprávnenne súhlasiť s autormi, že renesančný humanizmus a jeho ideály človeka, jeho vzlety i omyly môžeme považovať za pôvodcu, ktorý vytýčil stavby budúceho európskeho humanizmu vôbec.

Rozsahom nevelká druhá kapitola knihy poľských autorov sa snaží oboznámiť čitateľa so základnými črtami celého procesu krízy buržoázneho humanizmu. Aby sme

však bližšie pochopili túto krízu, treba pochopiť veľmi zložité dejiny celého dedičstva renesančného humanizmu, ktoré na jednej strane vyústili do tvrdenia o výnimočnosti a neopakovateľnosti obdobia renesancie a na druhej strane prezentovali sa tým, že úplne znižovali, dokonca bagatelizovali toto obdobie. Okrem týchto dvoch extrémnych hodnotení humanistického dedičstva renesancie začína sa tu rozvíjať tretí proces, ktorý znamená úplné rozbitie humanistickej tradície a predstavuje vlastnú hlbokú a ťažkú krízu buržoázneho humanizmu. Treba povedať, že túto krízu postrehli úplne jasne práve myslitelia, ktorí patrili k buržoázii. „Burekhardtov aristokratický a konzervatívny humanizmus a antihumanizmus Nietzscheho ilustrovali proces vnútornej sebazáhuby duchovných základov buržoáznej kultúry“ (s. 73) — konštatujú poľskí filozofi. Aj keď to znie paradoxne, treba osobitne upozorniť, že Nietzscheho antihumanizmus bol jedným z dôležitých ohniviek rozvoja humanistickej tradície práve tým, že poukázal nielen na logické, kultúrne a spoločenské dôsledky buržoázneho humanizmu a doviedol ho až k úplnej sebazáhube, ale v samom buržoáznom myslení otvoril otázku a problém nového humanizmu. Pritom i keď Nietzsche veľmi dobre chápal, že pre humanizmus už niet miesta, že humanizmus tento svet nespasí, vysoko si vážil a hodnotil renesančný humanizmus, v ktorom videl vzkriesenie klasických, krásnych gréckych a rímskych ideálov, ktoré však, napriek úsiliu, jeho storočie neobnovilo.

Kríza buržoáznej spoločnosti je taká veľká, že sa dotýka duchovných, intelektuálnych a morálnych základov tejto spoločnosti. Ako autori veľmi významne zdôrazňujú, dezintegrácia buržoázneho humanizmu vedie k rozbitiu európskeho dedičstva a predovšetkým k uvedomeniu si faktu, že buržoázna kultúra nie je schopná zvládnuť ani historickú, ani vlastnú tradíciu. Iniciatívy sa ujíma marxizmus, ktorý bráni európsky humanizmus proti naj-

rozličnejším silám. Je nepochybne veľkou pravdou, ku ktorej Kuczyńskovci dospeli, že buržoázny humanizmus musel prejsť skutočným ohňom kritiky, aby si zachoval niektoré autentické hodnoty, na ktorých mohol začať stavať nový socialistický humanizmus.

Domnievame sa, že tretia časť knihy, venovaná predpokladom a rozvoju socialistického humanizmu, nie je len obsahom najrozsiahljšia, ale aj tematicky a odborné najprepracovanejšia. Hodnota tejto časti knihy je pre čitateľa o to väčšia, že marxistickej literatúry o humanizme a o socialistickom humanizme je veľmi málo. Poľským filozofom sa podarilo skĺbiť problematiku socialistického humanizmu do uceleného, i keď nie vyčerpávajúceho výkladu. Bez polemiky zostáva ich konštatovanie, že humanistická tradícia nevyhnutne musí zahrnovať aj dedičstvo, ktoré je podstatnou súčasťou nového, socialistického humanizmu. Základné predpoklady socialistického humanizmu vidia autori jednak v historickom predpoklade, kde zaraďujú pokrokové tradície európskeho humanizmu, a jednak v spoločenskom predpoklade, kde socialistická revolúcia, socialistická spoločenská štruktúra a socialistické medziludské vzťahy vytvárajú základný, neodmysliteľný faktor pre vznik a realizáciu socialistického humanizmu. Konečne tretím, nemenej významným predpokladom vzniku socialistického humanizmu je marxistická filozofická antropológia a teória komunizmu. Alicja a Janusz Kuczyńskovci veľmi zaujímavým spôsobom analyzujú viaceré faktory, ktoré môžu pomáhať rozvoju socialistického humanizmu. Osobitne veľký dôraz kladú na poznanie samej ľudskej existencie. Nezbudli ani na faktory, ktoré primárne vplyvajú a charakterizujú život človeka tohto storočia, na vedu a techniku, pričom analyzujú ich vplyv predovšetkým na život socialistického človeka. Z humanisticko-etického hľadiska veľmi konštruktívne a sľubne vyznieva ich myšlienka, že „spojením dvoch činiteľov, humanistickej kul-

túry a nových medziľudských vzťahov, poskytuje sa miera možností, ktoré človek v socialistickom svete bude mať. Pritom sa bude človek neustále obrodzovať, to znamená, že bude mať možnosť postupovať stále dopredu vo svojom vnútornom i vonkajšom spoločenskom bytí“ (s. 121).

Domievame sa, že knihu poľských filo-

zofov o humanizme, ktorá sa objavila na našom knižnom trhu, treba len privítať, pretože nielen splňa citeľný nedostatok literatúry o tejto téme u nás, ale iste bude aj impulzom pre odborné i populárne diskusie o tomto závažnom probléme.

Barbora Hlavová

OBRAZ FORMOVANIA VŠESTRANNÉHO ČLOVEKA

Otázka neustáleho a všestranného rozvíjania človeka, ktorá sa zrodila už kdesi na úsvite dejín ľudského myslenia, nadobúda v každom období vývinu spoločenských vzťahov a ich materiálnej základne nové postavenie, získava vždy novú tvár. A iba tí spisovatelia, filozofi a umelci, ktorí dokážu tejto novej tvári nastaviť zrkadlo reálnych problémov a protirečení, môžu o svojej tvorivej činnosti povedať, že sa neoddáva nezmyselnému pesimizmu ani ružovému optimizmu neuskutočniteľných sľubov.

O takúto analýzu problematiky filozofického prístupu k otázkam všestranného rozvoja človeka, pokúsil sa autor knihy nazvanej *O idoloch a ideáloch*, sovietsky marxistický filozof Evald V. Ilienkov (knihu vydalo Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1972, strán 260; z ruštiny preložil Michal Suchý). Ilienkovova kniha je pokusom — a možno povedať, že pokusom vydareným — o spojenie výsostne esejistickéj formy rozprávania s vedeckým obsahom. Aj keď miestami prevažuje esejistický, inde zas vystupuje do popredia vedecký prístup k problematike, je táto nerovnováha podmienená vždy vnútornou štruktúrou výkladu a nikdy nie je samoúčelná.

E. V. Ilienkov — mimo odchodom laureát Černyševského ceny — začína svoje úvahy nastolením jedného z tých klasických problémov, ktoré v súčasnosti, v dobe vedec-

kotechnickej revolúcie vystupujú do popredia v novej podobe: ide o problém vzťahu medzi človekom a jeho výtvorom — strojom.

Ilienkovove východiská aj riešenie tohto problému majú významný humanistický podtext. „Vôbec nejde o to — hovorí E. V. Ilienkov — zastrášať ľudí budúcimi kybernetickými alebo akýmikoľvek inými technickými obľudami, ani o to, čo dokáže alebo nedokáže kybernetika. Pripusťme, že dokáže všetko, čo si od nej zaželáme. Tým dôležitejšie je rozmýšľať a čo možno najpresnejšie sformulovať, čo predovšetkým od nej chceme, aby sme si potom nemuseli trhať vlasy a hovoriť, že nás nesprávne pochopili.“¹ Na pozadí tohto východiska Ilienkov rozvíja ústrednú myšlienku prvých dvoch kapitol knihy (nazvaných *Ideály a integrály*, *Tajomstvo čiernej skrinky*); podľa nej každý človek, ktorý má do činenia so strojom, v skutočnosti má do činenia s iným človekom, s jeho tvorcom a hospodárom, a sám stroj je iba určitým sprostredkovateľom medzi ľuďmi: „Keď sa na problém Človek—Stroj pozrieme trochu hlbšie, vidíme, že je to problém vzťahu Človeka k Človeku, alebo, ako by sa vyjadril filozof starého razenia, je to problém vzťahu Človeka k sebe samému, hoci nie priameho, ale Strojom sprostredkovaného.“²

Môžeme iba súhlasiť s autorovým sta-

¹ ILIENKOV, E. V.: *O idoloch a ideáloch*. Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1972, s. 26—27.

² Tamže, s. 27.